

CAPITOLUL I

Generalități

Un câmp lexical presupune existența unor raporturi la nivel semantic între cuvinte ca elemente individuale ale limbii, raporturi prin care lexicul unei limbi este organizat în niște grupe care acoperă o arie semantică unitară, bazată pe o interdependență a semnificației elementelor ce o compun. Indicațiile de bază date mai sus în termenii cei mai generali arată că preocupările majore în teoria câmpului lexical trebuie să se axeze pe două aspecte: r a p o r t u l și e l e m e n t e l e între care se stabilește raportul.

Primele încercări de teoretizare și de relevare în mod concret, prin exemple, a existenței câmpurilor lexicale în limbă sunt legate direct de începuturile structuralismului european și își afirmă originile în concepția lui Wilhelm von Humboldt despre limbă, și anume că aceasta se organizează la toate nivelurile ei într-un mod specific și în acord cu întreaga cultură a vorbitorilor acelei limbi. Concepția humboldtiană despre limbă are la bază premisa universală că omul, prin natura sa, organizează tot ce îi este accesibil – evident, și conform măsurii în care îi este accesibil – prin diferențieri și asemănări: „Er aber [der Mensch] strebt nach Vergleichung, Trennung und Verbindung und in seinen höheren Zwecken nach Bildung immer mehr umschliessender Einheit”¹, iar concluzia la care ajunge este că „Man kann die Sprache mit einem ungeheuren Gewebe vergleichen, in dem jeder Theil mit dem andren und alle mit dem Ganzen in mehr oder weniger deutlich erkennbaren Zusammenhänge stehen”². Ideile lui Humboldt despre caracterul

¹ Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, p. 321-322 („Omul însă tinde să compare, să dividă și să reunească și, în vederea scopurilor sale mai înalte, aspiră să configureze o unitate din ce în ce mai cuprinzătoare”, ed. rom., p. 89).

² *Ibid.*, p. 335 („limba poate fi comparată cu o imensă țesătură în care fiecare parte este legată de alta și toate împreună sunt legate cu ansamblul, într-o

sistematic al limbii și instrumentarul lingvistic elaborat de către Saussure reprezintă punctul de plecare pentru primele realizări teoretice sprijinite prin exemple în analiza lexicului privit ca un întreg organizat. Încercările de aceeași factură – însă aplicate la concepte – ale filozofilor Lullus și apoi Leibniz³ sunt mai degrabă lucrări de comparație pentru lexicologie, chiar dacă, așa cum spune și Humboldt, „die Wörter immer Begriffen gegenüberstehen”⁴, deoarece nu fiecărui concept îi corespunde un cuvânt⁵.

Ca în orice cercetare științifică, dificultățile majore provin din intersectarea a două planuri care se condiționează reciproc: planul obiectului și planul metodei. O prezentare a evoluției conceptului de ‘câmp lexical’, împreună cu argumentele și efectele asupra rezultatelor la nivelul analizei practice, conduce la cunoașterea întregii problematice pe care o implică și conferă identitate viziunii actuale asupra câmpului lexical. În operațiunea de delimitare a obiectului de cercetare se va alege calea proprie acestui act, adică delimitarea față de acel ceva care este absolut imediat obiectului de cercetare și cu care poate fi chiar confundat în cazul unei cunoașteri inexacte. Prin urmare, delimitarea obiectului de studiu nu devine exactă decât în urma unei cercetări mai atente a diferitelor posibilități de abordare a materialului supus cercetării și a principiilor ce stau la baza acestor abordări. Toate trebuie cunoscute în diferențele prime, diferențe care se constituie ca argumente ale delimitării obiectului de cercetare, fie pozitiv (prin

rețea mai mult sau mai puțin clar recognoscibilă”, ed. rom., p. 104-105). În toate citatele se păstrează ortografia din textul original. În acest citat apare „man” pentru „mann”, „andren” pentru „anderen” și „Theil” pentru „Teil”; în alte citate vor apărea și alte diferențe, precum „seyn” pentru „sein”, „Thätigkeit” pentru „Tätigkeit”, „stehn” pentru „stehen” ș.a.

³ Conform concepției acestor învățați, există o structură combinatorică a conceptelor care ar corespunde unei realități structurate combinatoric.

⁴ Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit...*, p. 337 („cuvintele corespund întotdeauna conceptelor”, ed. rom., p. 107).

⁵ Cf. Bernard Pottier, *Sémantique générale*, p. 203: „Ce qui est remarquable c’est qu’une langue arrive à dire ce qu’elle désire, quel que soit le coût de l’expression”.

includerea lor ca instrumente auxiliare în argumentarea obiectului de cercetare), fie negativ (prin trecerea lor la statutul de indicatori ai direcțiilor de cercetare neadecvate obiectului de studiu sau chiar ai erorilor ce trebuie evitate). În ambele situații diferențele merită același grad de atenție, iar distincția între pozitiv și negativ nu este deloc relevantă în ceea ce privește importanța sau nivelul calitativ. Această modalitate de delimitare strictă a conceptului de ‘câmp lexical’ prezintă avantajul argumentării dinspre obiect, fapt ce validează cercetarea și favorizează crearea unei identități prin cunoașterea unor alte posibile modalități de cercetare și, implicit, a gradului de adecvare al acestora la obiect.

O primă indicație legată de situația specială a obiectului – mai exact, a identității elementelor care intră în raport unele cu celelalte la nivel paradigmatic – este dată chiar de lingvistul și filozoful de la care sunt preluate și ideile pentru existența câmpurilor lexicale: „Keiner denkt bei dem Wort gerade und genau das, was der andre, und die noch so kleine Verschiedenheit zittert, wie ein Kreis im Wasser, durch die ganze Sprache fort”⁶. Preocuparea inițială dominantă în cercetările dedicate câmpului lexical a avut drept scop tocmai delimitarea cât mai clară a conținutului semantic al cuvântului în plan individual, ca element al lexicului, prin observarea atentă a raporturilor avute cu cuvintele cu care împarte o arie de semnificație comună, așa cum afirmă unul dintre cei mai reprezentativi lingviști cu contribuții în acest domeniu la începuturile sale, Jost Trier, într-o privire retrospectivă la o distanță de aproape patru decenii de primele sale scrieri despre câmpul lexical: „Die Feldbetrachtung ist ein praktisches Hilfsmittel, und sie ist ein solches *aus einer Notlage der praktischen Wortforschung* [s.n.] entstanden, nämlich aus einer Notlage der *diachronisch arbeitenden* [s.n.] Bezeichnungslehre, der historischen Onomasiologie”⁷. Prin

⁶ Wilhelm von Humboldt, p. 330 („Nimeni nu gândește printr-unul și același cuvânt întocmai același lucru pe care îl gândește altcineva, iar o astfel de diferență infimezimală străbate întreaga limbă asemenea unui cerc tremurător suprafața apei”, ed. rom., p. 99).

⁷ Jost Trier, *Altes und Neues vom sprachlichen Feld*, p. 456 („Perspectiva câmpului este un instrument practic și a apărut ca atare *dintr-o necesitate de*

această frază, Trier prezintă viziunea care stă la baza cercetării câmpului lexical începând cu anii '30 și până prin anii '60 ai secolului al XX-lea, timp în care direcția dominantă a constat în delimitarea conținutului semantic al cuvântului prin raportarea la cuvintele cu care formează un grup semantic, acesta fiind numit câmp, și în urmărirea în plan diacronic a modului în care se împarte aria semantică corespunzătoare fiecărui element în interiorul acestuia. Trebuie avută în vedere și apropierea de onomasiologie, lucrările cu caracter practic în domeniul câmpului lexical ale unor autori nedepășind onomasiologia propriuzisă, sau, altfel spus, nedepășind primul pas al cercetării unui câmp lexical prezentat ca atare încă de Ipsen în 1932⁸, al doilea fiind descoperirea structurii câmpului. Teoria câmpului lexical a fost mai mult un scop-mijloc pentru lingviștii din această perioadă, obiectul de cercetare fiind cuvântul în lexic privit în diacronie, ceea ce a dus la rediscutarea stabilirii semnificației cuvântului, și anume că aceasta se stabilește și prin raportarea la celelalte cuvinte din grupul numit câmp – „Nur als Teil des Ganzen hat [das Wort] Sinn; nur im Feld gibt es Bedeuten”⁹ – și că semnificația unui cuvânt variază în plan diacronic. Această perspectivă asupra semnificației cuvântului a impus rediscutarea câtorva principii deja stabilite în lingvistică. Principiul impus de Saussure, potrivit căruia limba ca obiect de studiu al lingvisticii este limba privită din perspectivă sincronică, este una dintre problemele la care a trebuit să se dea un răspuns, la aceasta adăugându-se o alta, la fel de importantă, și anume distincția lui Humboldt, potrivit căreia limba nu este ἔργον, ci ἐνέργεια. Prin situarea cercetării câmpului lexical la nivelul lui ἔργον se evită o altă problemă legată de semnificația

cercetare practică a cuvântului [s.n.], și anume dintr-o necesitate a unei teorii a semnificației *analizate diacronic* [s.n.], a unei onomasiologii istorice”).

⁸ Gunther Ipsen, *Der neue Sprachbegriff*, p. 73-74, cf. și André Jolles, *Antike Bedeutungsfelder*, p. 109-110.

⁹ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, p. 6 („Cuvântul are sens doar ca parte a întregului; prin urmare semnificația există numai în câmp”).

cuvântului enunțată în aceeași perioadă de către Wittgenstein: „Die Bedeutung eines Wortes ist sein Gebrauch in der Sprache”¹⁰.

Începând cu anii '60, cercetarea câmpului lexical impusă prin studiile lui Coseriu va trece în planul al doilea importanța diacronismului în demonstrarea modificărilor de conținut prin raportare la elementele cu care formează un câmp lexical, va abandona ideea că un cuvânt își capătă acest conținut doar prin raportarea la întregul câmp. În prim-plan vor intra cercetarea sincronică a câmpului lexical, stabilirea perspectivei care trebuie adoptată față de cuvânt ca element al unui câmp lexical și, îndeosebi, identificarea tipurilor de raporturi dintre elementele câmpului lexical și stabilirea identității câmpului lexical în raport cu celelalte structuri de la nivelul lexicului. Corelarea teoriei câmpului lexical elaborată de Trier și Weisgerber cu principiile lingvisticii structurale, în special prin contribuțiile lui Coseriu, părea să propulseze acest tip de cercetare a lexicului într-o poziție privilegiată, însă lucrările ulterioare care au urmat această direcție s-au limitat la nivelul unor probleme teoretice, fără a avea un rezultat practic concret și complet. Lucrările cu caracter practic continuă să fie încă tributare vechii perspective, majoritatea lor fiind doar descrieri ale unui câmp onomasiologic. Cu excepția lucrării lui Timmermann, toate lucrările dedicate cercetării unui anumit câmp lexical pot fi considerate niște dicționare detaliate ale unui câmp onomasiologic. O lucrare de un înalt nivel științific rezultată în urma unei asemenea cercetări este *El campo léxico 'hablar' en español*, a lui Antonio Escobedo Rodríguez.

Terminologia pentru ‘câmp lexical’ pare să constituie o altă problemă, aici existând diferite opțiuni cu argumentele aferente. Adevărata problemă nu este însă termenul ales, ci claritatea conceptului din spatele termenului, stabilirea unui cadru teoretic complet cu argumentele adecvate și ilustrarea prin prezentarea integrală a unui câmp lexical, adică a tuturor raporturilor care se stabilesc în interiorul unui câmp.

¹⁰ Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, p. 40 („Semnificația unui cuvânt apare în folosirea sa în limbă“).

Lucrarea de față prezintă bazele și evoluția conceptului de ‘câmp lexical’ prin analiza diferitelor încercări de a delimita realitatea câmpului lexical și a argumentelor aduse de către diferiți lingviști, iar scopul final este o teorie a câmpului lexical complet articulată cu o ilustrare practică, prin prezentarea integrală a câmpului lexical format de terminologia populară a formelor de relief pozitiv, precum și evidențierea utilității acesteia în lexicografie și a aportului pe care îl poate avea în învățarea unei limbi străine și în traducerea automate. Lucrarea conține și un scurt excurs în care este tratată problema specificului semnului lingvistic, fapt necesar pentru clarificarea statutului elementelor ce formează un câmp lexical.